

Езикът санскрит

«The Sanskrit Language»

by *Miscellaneous*

Source:

ANDRAL (ANDRAL), issue: 25-26 / 2003, pages: 49-54, on www.ceeol.com.

The following ad supports maintaining our C.E.E.O.L. service

„Textor Publishing is an extraordinary gate to literature, you will scarcely find in bookstores, libraries or on servers around the world.”

Dr. Michael Roesler-Graichen,
Börsenblatt (Magazin of the German book trade association)

TEXTOR
V E R L A G

Textor has started off publishing great eBooks of yesterday for today's readers at reasonable prices. The Publishing House helps to beware the artistry and knowledge of these eBook-publications and keeps them available.

Textor's program focuses on editing literary and academic works from and about Central and Eastern Europe.

FOR FURTHER INFORMATION VISIT OUR WEBSITE

www.textorverlag.de

ЕЗИКЪТ САНСКРИТ

Санскрит е древноиндийски литературен език.

Индийските езици се отнасят към индоарийския клон на арийското (иранодардо-индийското) семейство езици, влизащи в индоевропейската езикова общност.

В периода на разселването по територията на Индия индоевропейските арийски племена не са имали единен език, а са говорели на няколко близкородствени диалекти.

В основата на езика, на който е създаден най-старият паметник на индийската литература - “Ведите”, - са залегнали западните диалекти. Учените считат, че времето на утвърждаването на ведийския език е XV-XI в. пр. н. е.

Източните диалекти са легнали в основата на древноиндийския език, който по-късно е бил наречен санскрит.

Санскрит се е съхранил в многочислени паметници на древната и средновековна индийска литература в най-различни жанрове.

Епическите поеми на древна Индия “Махабхарата” и “Рамайна” дават представата за езика в периода VII-III в. пр. н. е., който наричаме *епически санскрит*.

Повечето от санскритските паметници са написани на класически санскрит - санскритът от IV-VII в. Това са прозаическите сборници от разкази и басни “Панчатантра”, “Хитопадеша” и др., а по-късно - древноиндийските романи на Дандин (VI-VII в.), Субандху и Бана (VII в.), лирическата поезия, стихотворни афоризми и поеми, например поемата на Калидаса “Облаковестител”, драматургията, представена от пиесите на Бхаса (III в.), Шудраки (V в.) и Калидаса (IV-V в.) - авторът на световноизвестната драма “Опознатата Шакунтала”.

На класически санскрит съществува обширна научна литература: сутрите на шест ортодоксални школи на индийската философия, трактати по поезика и теория на драмата, многочислени шастри и смрити, в които са фиксирани правовите норми на древноиндийското общество, например “Законите на Ману”, “Науката за политиката” и др., а така също и трактати по естествените науки (математика, астрономия, химия, медицина).

Особено място заемат трудовете по езикознание - лексикографическите изследвания, описанията на звуковия състав и граматическия строй на езика. Резултатите от изучаването на граматиката, започнато в труда на Яск “Нирукта” (VII-VI в. пр. н. е.) и продълженото от многочислени граматисти, било обобщено и систематизирано от езиковеда Панини (V-IV в. пр. н. е.) в трактата “Осмокнижие”. Трудът на Панини се отличава със съвършенство на метода на описание на езика и фиксира онези езикови норми, чието съблюдаване по-късно се

налага като задължително в класическите литературни паметници.

Епическият санскрит, битуващ в широка народна среда, се отличавал със значителна свобода в употребата на граматическите форми.

Свързаността на граматическите норми на Панини в класическия санскрит, съхраняващ чистотата и правилността на формите на езика, способствала за неговото превръщане с времето в писмен, строго канонизиран език.

Класическият санскрит съществувал заедно със средноиндийските разговорни диалекти, пракритите, които се развили от други древноиндийски диалекти и които не се подлагали, в отличие от класическия санскрит, на щателна културна обработка. Именно в този период влиза в употреба и самият термин “санскрит”, което означава “обработен, правилен (граматически), литературен”, в отличие от термина “пракрит” - “необработен, естествен, нелитературен”.

На средноиндийските диалекти са се проповядвали религиозните учения “джайнизъм” и “будизъм”. Исторически погледнато средноиндийските диалекти са отстъпвали на санскрит като изразител на много по-древната и мощна културна традиция и в края на краищата санскрит стеснил влиянието им в културата. Санскритизацията на средноиндийските диалекти е довела до създаването на джайнския санскрит и на будийския хибриден санскрит. Тези езици, а така също и някои крайни форми на късния (от VII в. до днес) класически санскрит трябва да се разглеждат като явления на псевдоисторическата еволюция на санскрит.

Санскрит, както в епическата, така и в класическата своя разновидност, се явява флективен език.

Грамматическият строй на санскрит като цяло съответства на граматическия строй на други древни индоевропейски езици (за разлика от новообразуваните, свързани с различни фази от развитието на протоиндоевропейския).

Лексическата система на санскрит в по-голямата си част (повече от 80 процента) е индоевропейска. Речниковият фонд на санскрит се е попълвал от думи на неиндоевропейските езици на Индия (мунда, дравидските), а международните контакти в древността и средновековието са довели до появата в санскрит на неоглям брой заемки от гръцки, арменски, иранските, семитските и някои други езици.

Санскрит е изиграл изключително важна роля в древна и средновековна Индия като език на културното единство на страната. Влияние от санскрит са изпитвали страни от Централна, Средна и Юго-Източна Азия и отдалечените от нея райони на Далечния Изток и Океания.

С течение на времето - а санскрит само в писмена форма съществува вече повече от две хиляди години, - значението на санскрит и в пределите на Индия и извън нея, постепенно отслабвали, но живата връзка на езиците със санскрит е непрекъсваема. Лексиката на санскрит се явява основен източник за обогатяването на речника на съвременните индийски езици - новата общественно-поли-

тическа и културна терминология, а така също и значителна част от естествено-техническата терминология се създава на базата на санскритската лексика.

Откриването и изучаването на санскрит от европейците в края на XVIII и началото на XIX век довело до създаването на научната индоевропеистика и в утвърждаването на сравнително-историческия метод в езикознанието, а станалото възможно едва в XX век изследване на теоретическите основи на древноиндийската граматическа традиция е способствало за раждането на нови методи и направления в съвременното езикознание.

За пътищата на изследователските работи върху санскрит дават представа многобройните работи от сравнително-исторически характер, статиите и монографиите, посветени на изучаването на отделни езикови аспекти и явления, граматиката и двуезичните речници на санскрит, а така също и трудовете от обобщаващ характер (Ж. Блок, Л. Рену, Т. Бъроу).

В Русия и бившия Съветски съюз изследването на санскрит е било свързано с дейността на учени-езиковеди от Петербург и Москва и се е развивало в лингвистично направление, което през втората половина на XIX век е дало възможност да се появят така наречените “Петербуржски речници” (голям и малък). “Тези речници за времето си са били ера в изучаването на санскрит... Те са били основата на цялата европейска индологическа наука за цяло столетие”... От дълги години изучаването на санскрит протича в университетите на Москва и Санкт-Петербург, голяма изследователска работа се провежда и в Института по изтокознание към Академия на науките на Русия.

В Индия най-големите центрове по санскритология са Пуна, Калкута, Варанаси, Барода (щат Махараштра), Мадрас и Майсур.

Основната част от лексиката на санскрит съставят думите, унаследени от общоиндоевропейски или построени от морфеми с индоевропейски произход. За илюстрация ще приведем някои думи, които имат точни или достатъчно близки етимологически съответствия.

Глаголи: *ad* “ядене” (ср. *ядем*), *iṣ* “желая, искам” (*ichàti* - търси), *grabh*, *grah* “граби”, *kās* “кашляне” [сравни *hasava*], *cit* [*чит*] “отбелязване, разбиране, знаене” (ср. *чета*, *читател*, *читалище*, *учител*), *jiv* “живея” (*jivati* - живее) [сравни *zhivindzava*], *jñā* “зная” [сравни *zhanava*], *tras* “страхувам се, треперя” [сравни *trashava*], *pac* [*пач*] “нечене, варене” [сравни *pekava*], *pā* “пия” (*piti* - питие) [сравни *pyava*], *dā* “давам” [сравни *dyava*], *prach* “прося”, *plu* “плувам”, *budh* “бодърствам, отбелязвам” (“бдя, будя”), *bhi* “боя се, страхувам се” (*bhaya* - боязън, страх), *lubh* “възжелавам, пожелавам” (любя) [сравни *lubehari*], *vā* “вея, духам”, *vart* (*vrt*) “въртя”, *siv* “шия” [сравни *sivava*], *sthā* “стоя” [сравни *teryava*], *smi* “смея” [сравни *asava*] и мн. др.

Имена. Термини на родство: *mādār-* “майка”, *bhràtar* брат [сравни *phral*], *svàsar* “сестра”, *sūnū* “син”, *duhitār* “дъщеря”, *jāni*, *jāni* “жена”, *vidhā vā-* “вдовица”, *svàçura-* “свекър”, *snuṣà-* “снаха”, *devār* “девер”.

Части на тялото: *nàs-*, *nàsā-* “нос” [сравни *nak*], *àkṣi-* “око” [сравни *yakh*, *yakha*], *jàmbha-* “зъб, кучешки зъб, голям зъб”, *òṣṭha* “буза” (уста), *griva* “тил” (грива), *antra* “вътрешност” (*умроба*) [сравни *andrw*, *andral*] и др.

Животни: *gò* “зоведо, бик” (сравни *guruṅ*, *guruva*, *gov*), *àvi-*, *avikà-* “овца”, *meṣà* “овен, коч” (мех), *vṛ`ka-* “вълк” [сравни *guv*], *udrà-* “водно животно” (видра) и др. Растения и техните части: *tṛ`ṇa-* “трева, слама” (трънка, трън), *palàva-* “плевна”, *bhūrjā-* “бреза”, *dāru-* “дърво”, *ṣaṅkū-* “колче”, *vàlṣa-* “клонка” (коса) [сравни *bala*].

Нежива природа: *sūrya-* “слънце”, *mās-* “луна, месец” [сравни *maswk*], *agni-* “огън” [сравни *yaḡ*], *rùc-*, *rùci-* “светлина” (лъч), *tāmas-* “тъма, тъмнина”, *nàbhas-* “облак, мъгла, въздух, небе”, *meghà-* “облак” (мъгла), *vāyū-* “вятър, суховеѝ” [сравни *balval*], *gharmà-* “жарава, жар” (горя), *dhūmà-* “дим” [сравни *thuv*], *àṅgāra-* “въглища” [сравни *angar*], *ràsa-* “сок”, *rasà-* “влага” (роса), *phèna-* “пяна”, *tala-* “повърхност”, *prastārà-* “равнина, плоска повърхност” (простор) и др.

Време: *vasantà-* “пролет” и др.

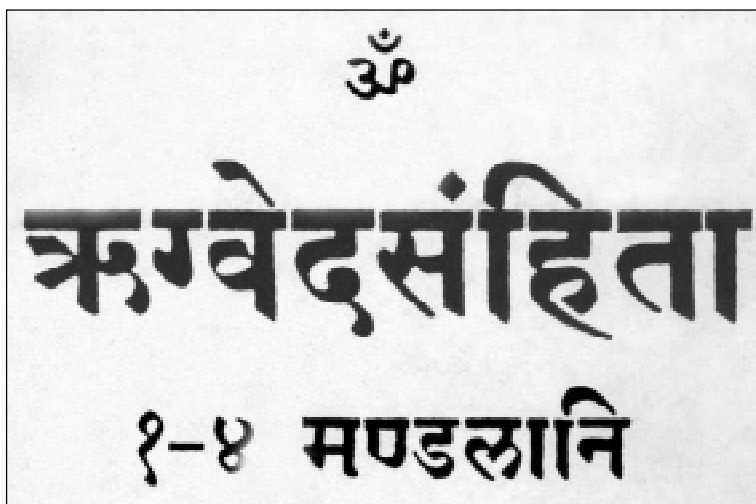
Жилище, обиталище, социални понятия: *viṣ-* “поселение, община”, *grāma-* “тълпа, село, община” (грамада) [сравни *ekh gramada*], *dāma-* “дом”, *ṣràvas-* “слава”, *mīdhà-* “награда, придобивка” и др.

Названия на признаци: *dàkṣiṇa-* “десен, десница”, *savyà-* “ляв”, *màdhyà-* “среден” [сравни *mashkara*, *mashkar*, *mashkaral*], *hàri-*, *hariṇà-* “жълт, зелен”, *babhrù-* “кафяв” (бобър), *dirghà-* “дълъг”, *laghù-* “лек” [сравни *loku*], *tanù-* “тънък” [сравни *sanu*, може би и *tang*], *amhù-* “тесен”, *ṣùṣka-* “сух” [сравни *shuku*], *nagnà-* “гол” [сравни *nangu*], *pūrvà-* “предишен, първи”, *nàva-* “нов” [сравни *nevu*], *samà-* “той самият”, *jivà-* “жив” [сравни *zhivdu*] и др.

Сравнете така също и българските местоимения и числителни, за *rromanis* да не говорим...

Известна част от санскритската лексика съставят думи, заимствани от средноиндийските езици, които са се говорели в древна Индия в обикновен разговор, т.е. в рамките на такива социални ситуации или в такава социална среда, където е било прието да се общува на литературен език - санскрит. Тези езици са били близкородствени на санскрит и се отличавали от него преди всичко по своите фонетически особености (в частност например такива явления, определящи прехода от древноиндийското състояние към средноиндийското като напр. асимилацията в група съгласни звукове, загубата на звука *r* и др.) Примери в заимстването на от средноиндийските диалекти са: *puttikā-* “кукла” [сравни *rapusha*, *rapuzha*] (*putrikā-* “дъщеря, дъщеричка, кукла”), *juòtis-* “светлина, сияние” (*dyut-* “сияя”), *bhaṭṭar-* “господин” (*bhārlar-* “господин, съпруг”) и др.

В санскрит има също и значително количество заемки от езиците на доиндоевропейското население на Индия - дравидските и австроазиатските; от дравидските езици такива заемки са напр. *kāla-* “тъмносин, черен”, *minà-* “риба”,

Заглавна страница на едно от изданията на “Ригведа”, мандали I-IV.

nirā - “вода”. Известен брой думи са заимствани от иранските, семитските и гръцки език.

В качеството си на литературен език санскрит е служел при създаването на текстове, много различни по жанр и стил. За голямата част от санскритската литература е характерна максималната образност, това се е считало за изисканост на изразяването. Оттук и широкото използване на думите в техния преносен смисъл, понякога съвсем случайни и причудливи - например “крава, бик” могат да се използват в значения “земя”, “реч”, в мн. ч. - като “звезди”, “лъчи” и др. Такива метафорични значения често стават устойчиви в качеството си на вторични значения на думите. Полисемията на думите нараства и с необичайно многото литературни школи и стилове. В резултат на това доста често отделните статии в санскритските речници, построени в един ред от значения, които се различават по своята метафоричност или сфера на употреба (например значения, характерни за различни стилове или характерни за различни философски или естетически школи), много често изглеждат почти неправдоподобни - такива статии биха могли да бъдат статиите за думи като *dhārma-*, *viṣaya-*, *pàra-*, *bhaj-*, *yam-* и мн. др.

От друга страна тези причини водят до появата на огромни синонимически редове, където заедно с едни или няколко прости названия на предмета, има множество (поякога повече от 100) описателни. В ред литературни стилове описателните названия се заменят с прости, като по-изискани и позволяващи да се избегнат повторенията при наименоването на един или друг предмет, например за “змей” наред с простите названия *nā gā-*, *à hi-*, а така също и *sarpa-* (от

sarp “пълзя”), има и описателните *bhujaga-* (*bhugaṅga-*, *bhujāṅgama-*) “ходеща криволичещо, криволичеща”, *uraga-* “ходеща на гърдта си”, *pannaga-* “нискоходеща”, *jihmaga-* “кривоходеща”, *viśadhara-* “отровнаосеща”, *bhogin-* “с колелце, с пръстен”, *dvijihva-* “двойноезична” и мн. др. Аналогични поредици от значения съществуват и за повечето от важните понятия. Особено големи са синонимическите редове за “вода”, “земя”, “слънце”, “огън”, “слон”, “кон”, “птица”, “лотос”, “цар” и др.

Забележителна по своята точност е характеристиката на санскрит, отбелязваща именно особеностите на неговата лексика, на Ал-Бируни (трактат за Индия, XI в.), който казва: “Това е език, богат на думи и окончания, ... който обозначава с различни имена един и същ предмет и с едно име - различни предмети, ... който трудно може да се разбере, освен чрез контекста”.

Лексиката на санскрит служи на съвременните езици на Индия за източник на попълнения на речниковия състав и средство за раждането на нови термини, както гръцкият и латинският - за езиците на Европа или арабският - за езиците на исляма. Например в хинди голяма част от абстрактната лексика е заимствана от санскрит. Влияние на индийската култура и на санскрит има и върху съседните ѝ държави в Юго-Източна Азия.

Известен брой думи от санскрит са проникнали и в съвременните европейски езици. Преки или почти преки заемки от санскрит са напр. обозначенията на ред специфични елементи от индийския живот и култура: раджа, махараджа, брахман, кшатрий, варна, санскрит, пракрит, сандхи, веди, упанишади, сутри, будизъм, джайнизъм, дхарма, карма, сансара, нирвана, аватара, йога, гуру, рупия и др. От санскрит са дошли и думите мандарин “сановник” (*mantrin* - съветник, министър), свастика (*svastika* “символ на благополучието”). Някои думи от древноиндийски или средноиндийски произход са попаднали в европейските езици в резултат на цял ред последователни заимствания от един език в друг (в повечето случаи чрез иранските, арабските, гръцки, латински). Такива са напр. захар (*ṣaṅkara* “дробен чакъл, пясък, захарен пясък”, на езика “пали” - *sakkhara*), лак (*lakṣa*, “пали” - *lakha*), кармин, кармъз (*kr̥mī* “черво, червен цвят”), анилин, лилав (*nila* - “син”, а така също и *nilgau* - антилопа), опал (*upala* - “камък”). В редица подобни случаи древноиндийската дума, явно, е било заимствана от санскрит от доиндоевропейските езици на Индия, като напр. чакал, пипер, джиджифил, померанец (оранжев) [горчив портокал], наранга (апелсиново дърво), лимон (*nimbu*, *nimbuka*, *limbaka*), камфор (*kampura*), сандал, сантал (*candana*).

*Бележка на редакцията: Статията е превод от руски език. Допълненията, които се отнасят до **rromanis** са на редактора.*